

PALÁDI VIKTÓRIA

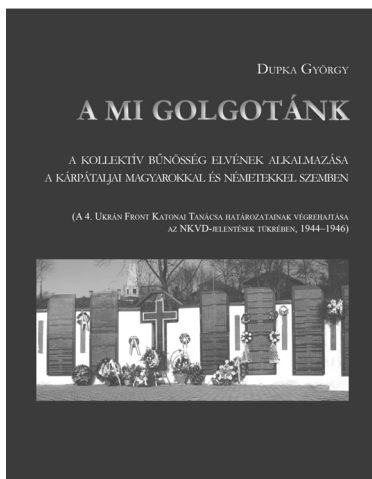
SZOLYVA, A MI GOLGOTÁNK

„A legtöbb baj persze az asszonyokkal van, mert a férfinépet tizen-nyolctól ötvenötig elvitték munkára. Azt ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt hónap, és sehol senki. Sőt, egyeseknek halálhíre is jött. A falu olyan, mint a felbolygatott darázs-fészek. A jehovisták járnak a házakat, és az utolsó ítélet szörnyűségeiről prédikálnak.”

(Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*)

A kárpátaljai magyarság XX. századi történetének egyik legtragikusabb epizódja volt a magyar köznyelvben csak „málenkij robot”-ként meghonosodott eseménysorozat, mely alatt a szovjet megszálló hatóság által a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szembeni kollektív bűnösség elvének alkalmazását értjük. Dupka György ennek a tragikus eseménynek állít emléket *A mi goltánk* című munkájában, mely több éves kutatómunka eredményeként született meg. A terjedelmes monografikus mű témája a kárpátaljai magyarság egyetlen tagját sem hagyhatja közönyösen, legyen közvetlenül, vagy „csak” közvetve érintett az eseményekben, melyek immár hatvannyolc éve nehezdednek egész súlyukkal magyarságunkra. A kérdés tehát, miszerint aktuális-e Dupka György műve, értelmét veszti. Napirenden tartásához szükségtelen évfordulókat, vagy egyéb okokat keresnünk, hiszen a téma időszerű marad mindaddig, amíg emlékeznünk lehet elhurcolt mártírtjainkra, nagyszüleinkre és családunk más tagjaira.

A minden tekintetben hiánypótló munka megírását többéves gyűjtőmunka előzte meg, melyek kiterjedtek több olyan, a szakemberek számára is nehezen hozzáférhető levéltárrakra, mint az Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár (Русский Государственный Архив Военной Истории – РГАВИ),

az Orosz Állami Katonai Levéltár (Русский Государственный Военный Архив – РГВА), illetve az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára (Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации – ЦАМО РФ). Azt azonban mindenképpen említeni kell, hogy az adott téma kutatása során Dupka György már több fontos tanulmányt nyilvánosságra hozott. Ide sorolhatók: *Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva* (Verses levelek, imák a sztálini légerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből). Intermix Kiadó, 1992., *Egyetlen bűnünk magyarságunk volt* (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól 1944–1946). Patent–Intermix, 1993., *Szolyvai Emlékpark* (A sztálini légerekben elpusztult magyarok névsora). Ungvár, 2003.

A *mi golgotánk*-ban *A kárpát-medencei magyarság zarándokhelye* címmel Dr. Tóth Mihálynak, a Szolyvai Emlékpark-bizottság elnökének bevezető gondolatait olvashatjuk, amelyben rövid áttekintést kapunk a Szolyvai Emlékpark megalapításának történetéről. Ebből megtudhatjuk, hogy „a Szolyvai Emlékpark-bizottság létének és tevékenységének lényege – a történelmi megemlékezés, a kegyeleti kötelezettség mellett – az áldozatok anyagi és erkölcsi rehabilitációjának napirenden tartása, a tragikus esemény-sorozat tényanyaga feltárásának elősegítése.”

A *mi golgotánk* két, egymástól elkülöníthető részre osztható. Az első rész (*A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben*) a történelmi események menetére teszi a hangsúlyt, míg a másodikban (*A kárpátaljai magyarság veszteséglistája települési emlékműveken és a szolyvai siratófalon*) részletes leírást kapunk annak a 137 településnek a személyi veszteségéről, amelyek érintve voltak az 1944-46-os elhurcolásokban.

Az első rész alfejezetei a történések logikus menetét követve részletesen mutatják be a kárpátaljai magyarság 1944-46-os sorstragédiáját. De ne kerülje el figyelmünket az a historiográfiai áttekintés, mely a téma problémakörét vizsgálva kimondja, hogy a magyarok és németek erőszakos elhurcolása a hivatalos ukrán történetírásban ma is tabutéma. Az elhurcolások tényének elismerése ügyében Ukrajna a mai napig hallgat, így az elhurcolt magyar férfiak rehabilitációjának és kárpótlásának kérdését is „jegeli”. Ugyanakkor megismerhetjük annak a néhány kárpátaljai történésznek a nevét (O. Korszun, M. Delegán, R. Oficinszkij), akik a központi tiltás ellenére is fontosnak tartották a sztálinizmus e rémtettének bemutatását. Dupka György összefoglalásszerűen szól a rendszerváltás körülményei között meginduló feltáró munkáról. Ne feledjük, hogy az 1944-46-os események tisztázására a Népképvi-

selők Területi Tanácsa mellett magyar munkacsoport alakult, s e testület legelső feladata az internáltak névsorának összeállítása volt. A sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatainak első emlékkönyve (*Egyetlen bűnünk magyarságunk volt*) 1993-ban jelent meg. Ennek a névsornak további pontosítása lett a következő évekre kiterjesztett kutatások feladata, azonban az áldozatok névsorának összeállításával közel sincs a téma lezárva. E sorstragédia valódi okainak, politikai összefüggéseinek mélyebb megvilágítása végett, történelmünk e fehér foltjának feltárására íródott Dupka György összefoglaló jelleghű munkája, *A mi golyótánk*.

A szerző a történelmi áttekintést Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítésével kezdi. Az Állami Védelmi Bizottság 1944. július 30-án kimondottan erre a célra állította fel a 4. Ukrán Frontot. Megtudjuk, hogy a hadi és adminisztratív szempontból is fontos Ungvár folyó év október 27-én esett el, s hogy mindezek következményeként „Kárpátalja szovjetizálásának, a magyarok és németek elhurcolásának projektje moszkvai, Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint az NKVD főrendezésében és a 4. Ukrán Front cselekvő oltalma alatt valósult meg.” (30. o.)

Az események kezdetén, majd a későbbiekben is kulcsszerepet játszik Ivan Turjanica, a kárpátaljai kommunisták vezetője és a szovjet titkosszolgálat ügynöke, aki 1944. október 28-án Munkácson találkozott a 4. Ukrán Front vezetőivel. Itt indítványozták a „hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását”, illetve a későbbiekben Fagyjev vezérőrnagy, az NKVD osztagok parancsnoka beterveztett egy javaslatot, miszerint a magyar- és német lakta települések férfilakosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. (31. o.) Ezt követően a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-i ülésén Petrov hadseregtábornok aláírásával operatív végrehajtásra jóváhagyta a 0036-os szigorúan titkos rendeletet. A kilenc pontból álló dokumentum a magyar- és németajkú lakossággal szemben a „kollektív bűnösség és büntetés elvének” kárpátaljai alkalmazását írta elő. A továbbiakban kiderülnek az internálás lebonyolításának lépésről lépésre kidolgozott részletei. A városok és nagyobb települések katonai parancsnokai november 13-ig összeírták a 18-50 év közötti német és magyar nemzetiségű személyeket, valamint korábban a rendőrség és csendőrség kötelékében szolgált egyéneket. A parancsot, melynek értelmében a jelentkezés határideje november 16-a volt, magyar nyelvre is lefordították, és mindenütt kifüggesztették. A helyhatósági vezetők a lakosság félrevezetésére a háromnapos munkára, hidak, utak javítására való felhívást találták ki, melynek

alátámasztására háromnapos élelem és meleg öltözet magukhoz vételét is feltételként szabták. A második regisztráció november 18-ára lett meghirdetve, az azt megelőző estétől pedig a szökések megakadályozására minden településen kijárási tilalmat vezettek be. (36. o.)

A szerző által megvizsgált moszkvai Orosz Állami Hadtörténelmi Levéltár dokumentumaiból kiderül, hogy a műveleti feladatokat L. Mehlisz vezérezredes irányította. A különböző összesítő hadijelentések és a jelentésekhez csatolt kimutatások megvizsgálásával pontosan nyomon követhető az internálás folyamata, a táblázatokban pedig nemzetiségre és státuszra lebontva megtalálhatóak a precíz számadatok. (43-45. o.)

A könyvben külön rész foglalkozik az 1944. november 26-i munkácsi kongresszussal, és annak visszásággaival. Itt ugyanis a delegátusoknak olyan döntést kellett hozni, amely kéri Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását. Részleteket is megismerhetünk az 1945 júniusában magyar nyelvre is lefordított manifesztumból, melyben több helyen találkozunk nyílt és rejtett magyarellenes kijelentésekkel: „... A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német-magyar fasiszták jármát. Ukrán földön véget ért a több száz éves idegen elnyomás.” (53. o.) A magyar polgárjogi aktivisták későbbi tiltakozásai a manifesztum vádoló kitételei ellen válasz nélkül maradtak mind a mai napig.

A mi golgotánk részletesen foglalkozik az 1944-46-os elhurcolásokat megelőző, és az azt követően uralkodó általános politikai hangulattal. Dokumentumokkal alátámasztott értesüléseket kapunk a csehszlovák közigazgatás és a kommunista hatalom képviselőinek versengéséről a különböző színtereken, mint amilyen az újonctoborzás is volt. A területen komoly propagandaháború is folyt a két rivalizáló fél között, ahol a csehszlovákok Frantiek Nimec irányításával az 1938 előtti közigazgatási rend visszaállítását hirdették, míg a kommunisták, Ivan Turjanica vezetésével, az Ukrajnával való „újraegyesülés” és a Szovjetunióhoz való csatlakozás mellett szálltak síkra. A csehszlovák adminisztráció az 1944. május 8-i londoni csehszlovák-szovjet megállapodás alapján biztosak voltak pozícióikban, melyet csak a decemberi események, ti. az E. Beneš köztársasági elnöknek küldött levél változtatott meg, melyben bejelentették Kárpátontúli Ukrajna kilépését Csehszlovákia kötelékéből. A valósághoz azonban hozzá tartozik, hogy Beneš 1939-45 között Csehszlovákia határainak rendezése kapcsán több ízben felajánlotta Kárpátalját Sztálinnak. A terület Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásának egyezményét 1945. június 29-én írták alá.

A magyarok tragikus sorsában a negyvenes évek közepén, Kárpátalján osztoztak a német nemzetiségű lakosok is. A szerző által közzétett adatok

magukért beszélnek. Míg 1941-ben 13 244 német élt Kárpátalján, 1946-ban ez a szám már csak 2 398. A rendelet a 16-50 év közötti német nemzetiségűek speciális táborokba való kitelepítéséről 1944. november 24-én született. A férfiak mellett a munkaképes nőket is mozgósították 18-30 év között. A rendelet alapján 15 napra elegendő élelmet és személyenként 200 kg-os csomagokat vihettek magukkal, majd Donbász, illetve Nova Horlivka területére szállították őket.

Az internálásokkal párhuzamosan zajlott a szovjetellenes elemek felkutatása is. 1945. január 11-én megkezdték a vezető értelmiségiek letartóztatását az SZSZKSZ NKVD N- 0016-os rendelete alapján. Január 19 és február 17 között 2 352 személy került őrizet alá ilyen indokkal. Ebből 412 fő a SZMERS, katonai elhárítási osztályhoz került, ahol valószínűleg az azonnali kivégzés várta őket. Ahogy Dupka György is kifejti: „Sztálin nemzetközi jogértelmezés szerint is elítélendő népiirtást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégezte, internálta a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román értelmiségieket, akik 1938-44 között saját országuk állampolgáraként közfeladatot láttak el.” A hágai egyezmény értelmében tehát „hadi bűncselekményt” követett el.

Az irreguláris fegyveres erők (Turjanica-hadsereg) létrehozása után sor került Rendkívüli Bíróság felállítására is. Itt tárgyalták az 1945. áprilisi koncepciók pereket is, melyekhez körülbelül 100 ítélet és kivégzés köthető.

Azt, hogy az internálás a szovjet karhatalom előre megtervezett politikai döntésének a következménye volt, az is bizonyítja, hogy az elhurcolásokat és bebörtönzéseket komoly szervezői munka előzte meg. A tragikus eseménysorozat „forgatókönyvéről” tényekben gazdag részletességgel olvashatunk *A mi gólgótlánkban*. A hírhedt 0036. sz. határozat szerint 1944. november 17-ig Szolyván, Perecsenyben és Huszton hadifogoly-átvevőhelyet kellett létesíteni. Összesen 19 kommandaturát állítottak fel, ahol november 14-16 között fogadták a nyilvántartásba vételre jelentkező magyar és német férfiakat. A november 18-i második regisztráció alkalmával a megjelenő személyeket már fegyveres kísérettel vezették a regionális gyűjtőhelyekbe.

A hadifogolytáborok létrehozásának szervezéséről önálló alfejezetben olvashatunk. Itt külön leírást kap a Perecsenyi PPV hadifogoly-átvevőhely, mely az egykori magyar kaszárnya 1500-2500 főt befogadó börtönében létesült, illetve a Szolyvai ¹ 2. SZPV hadifogoly-gyűjtőtábor, mely Kárpátalja legnagyobb ilyen jellegű létesítménye volt. Figyelemfelkeltő adatokat olvashatunk itt. Míg Szolyva szovjetek általi elfoglalására csak 1944. október 24-

én került sor, dokumentumok tanúsítják, hogy a tábor tervezése már október 15-én megkezdődött. (106. o.) A 8000-10 000 fő befogadására alkalmas egykori magyar kaszárnyában kb. 20 000 hadifoglyot zsúfoltak össze, így egyáltalán nem meglepő, hogy már 1944. december 12. és január 1-e között egészségügyi zárlatot rendeltek el a flekktífusz terjedése miatt. „A megromlott közegészségügyi-járványügyi helyzet, az elhalálozások számának növekedése és a megtett szervezési intézkedések kapcsán 1944. december 20-tól 30-ig Mocsalov őrnagy (a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője) több mint 20 jelentést küldött az NKVD felső szerveihez, ettől azonban a szolvyai táborba zsúfolt hadifoglyok és internáltak helyzete alig javult. ... Mint az ismertetett okmányokból és a túlélők visszaemlékezéseiből kiderül, a szolvyai gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat főleg a járvány, a rendezetlen légerélet, az elégtelen táplálkozás, az orvos- és gyógyszerhiány, a kimerítő munka okozta.” (107. o., 109. o.)

A 117-120-as oldalakon pontos tényanyaggal alátámasztott, részletekbe menő kimutatásokat találunk az internáltak egészségügyi állapotáról, felszerelésének elhanyagoltságáról.

Az első fejezet utolsó részében a hazavárás és hazatérés problémakörével foglalkozik a szerző. Civil kérvények és hatósági beadványok az elhurcoltak hazatérésének ügyében, amint arra a mottóként kölcsönzött Kovács Vilmos-idézetrel is szeretnék utalni, már 1945-től születtek. 1945. május 9-én Zakarpatzka Ukrajina Néptanácsának elnöke, Ivan Turjanicsa levelet írt Hruscsovnak a „kárpátaljai polgárok kiszabadítása ügyében”. A Munkás Újság tette közzé a hírt 1945. szeptemberi számában, miszerint az összes hadifoglyot hazaengedik. Az utolsó internáltak, deportáltak az 1955-ös amnesztiarendelet után térhettek haza. A lágerekből körülbelül 20 000-en hazatértek, míg több mint 7 000-en névtelen sírokból nyugszanak.

Végezetül némi statisztika: 1941-ben 245 286 magyar élt Kárpátalján, 1946-ban pedig már csak 134 558 fő. Ez nem kevesebb, mint 45 %-os csökkenést jelentett. Ennél drámaiabb mérvű fogyás csak a német és a zsidó nemzetiségűek körében figyelhető meg, ahol ez a szám 81 illetve 91 %. Míg 1941-ben 78 272 zsidó és 13 244 német személy élt vidékünkön, addig 1946-ban már csak 6 998 zsidó nemzetiségű és 2 398 német nemzetiségű. A nácizmusnak és a sztálinizmusnak együtt 106 000 kárpátaljai áldozata volt.

A sztálini lágerekbe elhurcolt magyar és német férfiaknak a különböző történések és a téma szakemberei által becsült száma igen nagy sávban ingadozik. Az újabb becslések azt mutatják, hogy az NKVD-s jelentésekben meg-

adott 22 951 főnél mindenképpen nagyobb, de a köztudatban élő 40 000-nél jelentősen kisebb számról van szó. (142-143. o.) A valós mennyiség valahol a 28 és 30 ezer között mozog, ami azonban a tragikus esemény lélektani hatásait nem enyhíti semmivel. Dupka György saját számításai szerint a sztálinizmus magyar áldozatainak száma 7 000 főre tehető. (144. o.) „Az 1959-es első szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 000 fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát vizuálisan is érzékelhető a kárpátaljai magyarság vesztesége.” – idézi a szerző S. Benedek András ide vonatkozó megállapításait.

A mi golgotánk II. fejezetének címe magáért beszél: *A kárpátaljai magyarság veszteséglistája települési emlékműveken és a szolyvai siratófalon.*

Döbbenetes élmény megállni a könyv borítóján ábrázolt emlékmű-komplexum előtt, és szembesülni a településekre lebontott veszteséglistákkal. El lehet gondolkodni azon is, hány áldott munkáskéztől, hány értelmiségi elmétől, hány alkotóművésztől és hány tudóstól fosztott meg bennünket Szolyva. Hol tarthatna ma demográfiai, gazdasági és politikai tekintetben a kárpátaljai magyar nemzetrésze, ha mindezt elkerülhette volna?

Dupka György: *A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2012, 376 o.